

PRÍSPEVOK KU GEOGRAFII OBYVATELSTVA TRNAVY

Mesto je zložitým a mnohotvárnym objektom zemepisného štúdia. Geograf študuje zemepisné prostredie mesta, príčiny vzniku a vývoja, vývin pôdorysu, fyziognómiu mesta, obyvateľstvo, analyzuje funkcie, pokúša sa ustáliť zemepisné hranice a podať charakteristiku jednotlivých štvrtí, napokon študuje najrozmanitejšie vzťahy viažúce mesto s jeho zázemím. Najviac zemepisných prác týkajúcich sa miest bolo venované vývinu osídlenia a rozboru fyziognómie, pričom najväčší dôraz sa kládol na typológiu po stránke pôdorysnej alebo na monografie, v ktorých je mesto opísané zo všetkých uvedených hľadísk. Štúdiu obyvateľstva miest sa zemepisci venovali omnoho menej než ostatným zemepisným javom vyskytujúcim sa na ich území, čo vyplývalo jednak z nedostupnosti pramenného materiálu, jednak zo zdĺhavej práce v spojitosti s jeho spracúvaním. Problémy obyvateľstva majú v geografii miest značný význam. Pomáhajú pri vymedzovaní zemepisných hraníc mesta a jeho štvrtí, umožňujú určiť stupeň urbanizácie, hospodársku štruktúru mesta, vrhajú svetlo na jeho sociálnu skladbu a zdravotné pomery, na otázku pracovných síl, umožňujú určiť výhľadové stavy obyvateľstva a správnejšie pochopiť smery rozvoja mesta, pomáhajú teda riešiť celý rad praktických otázok.

V krátkej štúdií pokúsím sa o stručnú charakteristiku obyvateľstva Trnavy. Práca sa opiera o štatistické dáta z r. 1940, ktoré som získal z originálneho materiálu, priamo zo sčítacích hárokov sčítania ľudu. Materiál sa nachádza na Povereníctve vnútra, s povolením ktorého som vypísal potrebné údaje. Novšie dáta z r. 1950 sú zatiaľ nepublikovateľné.

Pri charakteristike obyvateľstva Trnavy po stránke geografickej budeme si všimnúť jeho počet, pôvod, rozmiestenie, hustotu, vekovú skladbu, zamestnanie a sociálnu štruktúru.

1. POČET A PŮVOD OBYVATELSTVA

Trnava patrila a patrí medzi najľudnatejšie mestá Slovenska. I keď o presnom počte obyvateľstva v starších dobách nevieme, je isté, že Trnava musela mať značný počet obyvateľov, pretože sa v nej usadili františkáni a početné iné rády, ktoré v stredoveku vyhľadávali len ľudnaté mestá. S rozvojom mestských funkcií, najmä remesla a obchodu, postupne vzrastal aj počet obyvateľstva, k čomu nemalo prispieť veľký kultúrny rozmach, ktorý Trnava zaznamenala v období, keď bola univerzitným mestom. Št. Růčka v práci *Trnava, čili historicko-miestopisný nástin* uvádza, že v Trnave pri obrovskom požiari, ktorý vypukol r. 1683 za plienenia Tökölyho vojsk, zahynulo takmer 4000 obyvateľov mesta.

Prvý neúplný súpis obyvateľstva v Trnave sa konal r. 1715 a 1720 z dôvodov nového zdanenia pôdy. Výsledky tohto súpisu spracoval I. A c s á d y, ktorý udá-

va, že r. 1720 bolo v Trnave 342 domácností, z toho 63 šľachtických a 279 meštianskych, a odhaduje počet obyvateľov na 2857.

Spolahlivejšie, i keď nie úplne presné údaje máme z jozefínskeho sčítania ľudu, ktoré sa konalo v rokoch 1785—1787 za vojenským účelom. Pre toto obdobie uvádza sa pre Trnavu počet 7245 obyvateľov.

Ďalšie záznamy o počte obyvateľstva máme z r. 1850, keď pri zdaňovaní bolo zistených v Trnave 7717 obyvateľov.

Všetky uvedené sčítania podávali iba približný počet obyvateľov Trnavy. Spolahlive dáta o počte obyvateľstva mesta máme až od r. 1869, ktorým rokom počnúc sa sčítania ľudu pravidelne konali v desaťročných intervaloch, a to sčítania chápané v dnešnom slova zmysle, konané na vedeckom podklade. Výsledky týchto sčítaní zhrnuje tabuľka:

1869	9 737
1880	10 824
1890	11 500
1900	12 422
1910	14 501
1921	17 745
1930	23 948
1940	25 820

V počte obyvateľov do r. 1921 nie je zahrnuté vojsko; počet sa týka iba civilného obyvateľstva. Podľa údajov maďarských štatistik civilné obyvateľstvo spolu s vojskom tvorilo r. 1890 12 342, r. 1900 13 181 a r. 1910 15 163 osôb.

Skutočný a percentuálny vzrast obyvateľstva Trnavy medzi jednotlivými sčítaniami vykázal tieto hodnoty:

r.	skutočný prírastok	%
1787—1869	2492	29,3
1869—1880	1087	9,7
1880—1890	676	6,1
1890—1900	922	7,5
1900—1910	2079	15,1
1910—1921	3244	20,1
1921—1930	6203	29,8
1930—1940	1872	7,5

Z vývojovej krivky obyvateľstva Trnavy vidieť, že vzrast obyvateľov do polovice XIX. storočia bol pozvoľný. Za dobu vyše 90 rokov, od jozefínskeho sčítania do r. 1869, počet obyvateľov Trnavy vzrástol o 29,3%, čo za desaťročie predstavuje priemer 3,6%. Väčší vzrast obyvateľstva Trnavy badať od polovice XIX. storočia v súvislosti s nástupom kapitalizmu, ktorý sa v Trnave začal prejavovať zakladaním priemyselných podnikov a budovaním komunikačnej siete, najmä železníc. Prvý továrenský objekt na území Trnavy (Koburg) vznikol r. 1830, prvá železničná trať — konská — bola otvorená r. 1846. V druhej polovici XIX. storočia predtým konské železnice boli prebudované na parné a súčasne bola rozšírená železničná sieť. Roku 1872 prestavali a zmenili na parný pohon trať z Bratislavy do Trnavy, r. 1876 trať z Trnavy do Seredi, r. 1876 bol otvorený nový úsek železnice do Nového Mesta nad Váhom ako pokračovanie železničnej trate z Bratislavy a napokon posledná trať železničnej siete Trnavy, vedúca do Kútov, začala premávať koncom r. 1897. Z priemyselných podnikov vznikli 2 sladovne

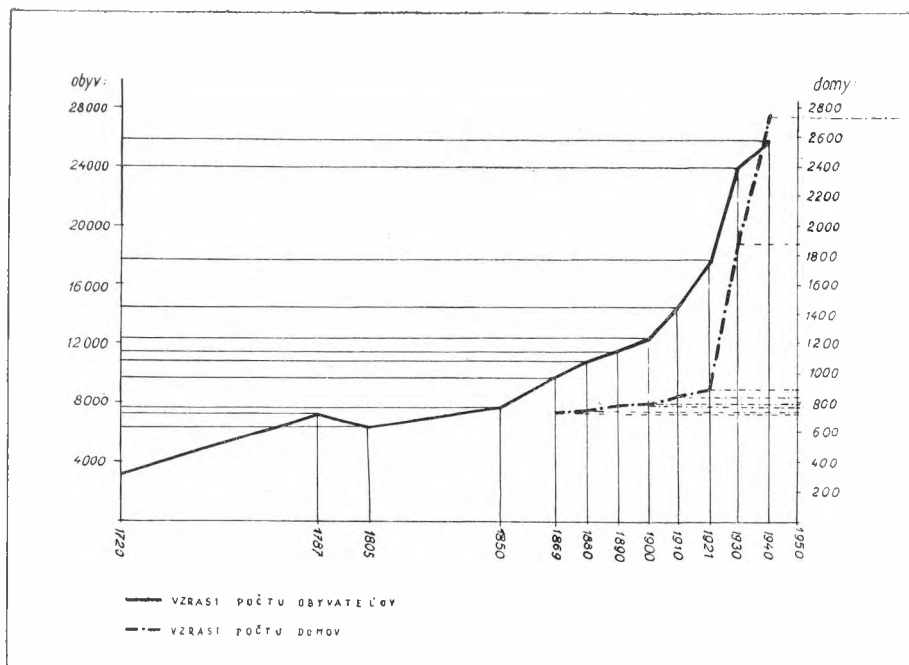

Diagram 1. Vzrast obyvateľstva Trnavy v období 1720—1940.

Диаграмма 1. Увеличение населения Трнавы в период 1720—1940 гг.

Diagramm 1. Wachstum der Bevölkerung von Trnava im Zeitabschnitte 1720—1940.

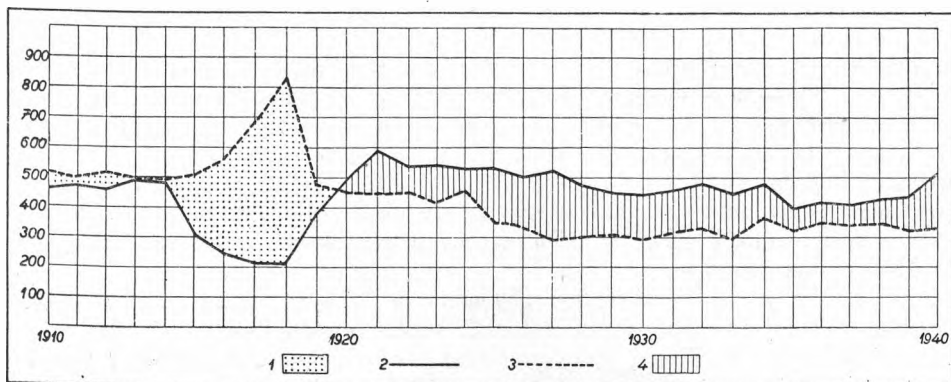

Diagram 2. Prirodzený pohyb obyvateľstva v období 1910—1940.

Vysvetlivky: 1. úbytok, 2. narodení, 3. zomretí, 4. prírastok.

Диаграмма 2. Естественное движение населения в период 1910—1940 гг.

Объяснение: 1. уменьшение, 2. рождаемость, 3. смертность, 4. прирост.

Diagramm 2. Die natürliche Bewegung der Bevölkerung im Zeitabschnitte 1910—1940.

Erläuterungen: 1. Abnahme, 2. Geborene, 3. Verstorbene, 4. Zuwachs.

(1855 a 1888), cukrovar (1869) a Jurkovičova tehelňa (1891). Tieto priemyselné podniky zaznamenali nepochybne príliv nových obyvateľov do Trnavy, čo sa vo vývojovej krivke obyvateľstva mesta odrazilo zvýšenou mierou prírastku. Tento prírastok je ešte väčší v XX. storočí, keď vznikajú v Trnave ďalšie významné priemyselné podniky, ako plynáreň (1900), dve tehelne (1901 a 1907), továreň na cukrovinky Figaro (1907), parný mlyn (1918), Vozovka (1925), likérka (1925) a iné. Dvadsaťte storočie sa vyznačuje zintenzívnením už predtým dosť vyvínutej dopravy zavedením nových komunikačných prostriedkov a autobusových liniek, ďalej zosilnením obchodného a kultúrneho života. Kým v druhej polovici XIX. storočia iba jediné desaťročie 1869—1880 prekročilo mieru vzrastu o 10%, prvé desaťročie XX. storočia vysoko prekračujú túto hodnotu, pričom vzrast vrcholí v povojnovom desaťročí 1921—1930. Posledné desaťročie skúmaného obdobia vývoja počtu obyvateľstva Trnavy, desaťročie 1930—1940, vykazuje pokles vzrastu. Tento bol zapríčinený jednak vojnovými a politickými udalosťami, v dôsledku ktorých musela odísť z Trnavy značná časť českého a židovského obyvateľstva, jednak zvýšenou príťažlivosťou susednej Bratislavy, hlavného mesta Slovenska

Na vzraste obyvateľstva Trnavy majú účasť dve zložky: 1. zvyšok narodených nad zomretými, t. j. prirodzený prírastok, 2. zvyšok prisťahovaných nad odsťahovanými, t. j. migračný prírastok. Prirodzený a migračný prírastok obyvateľstva Trnavy vykazoval od r. 1900 tieto hodnoty (dáta o počte narodených a zomretých som zistil na matričnom úrade MNV:

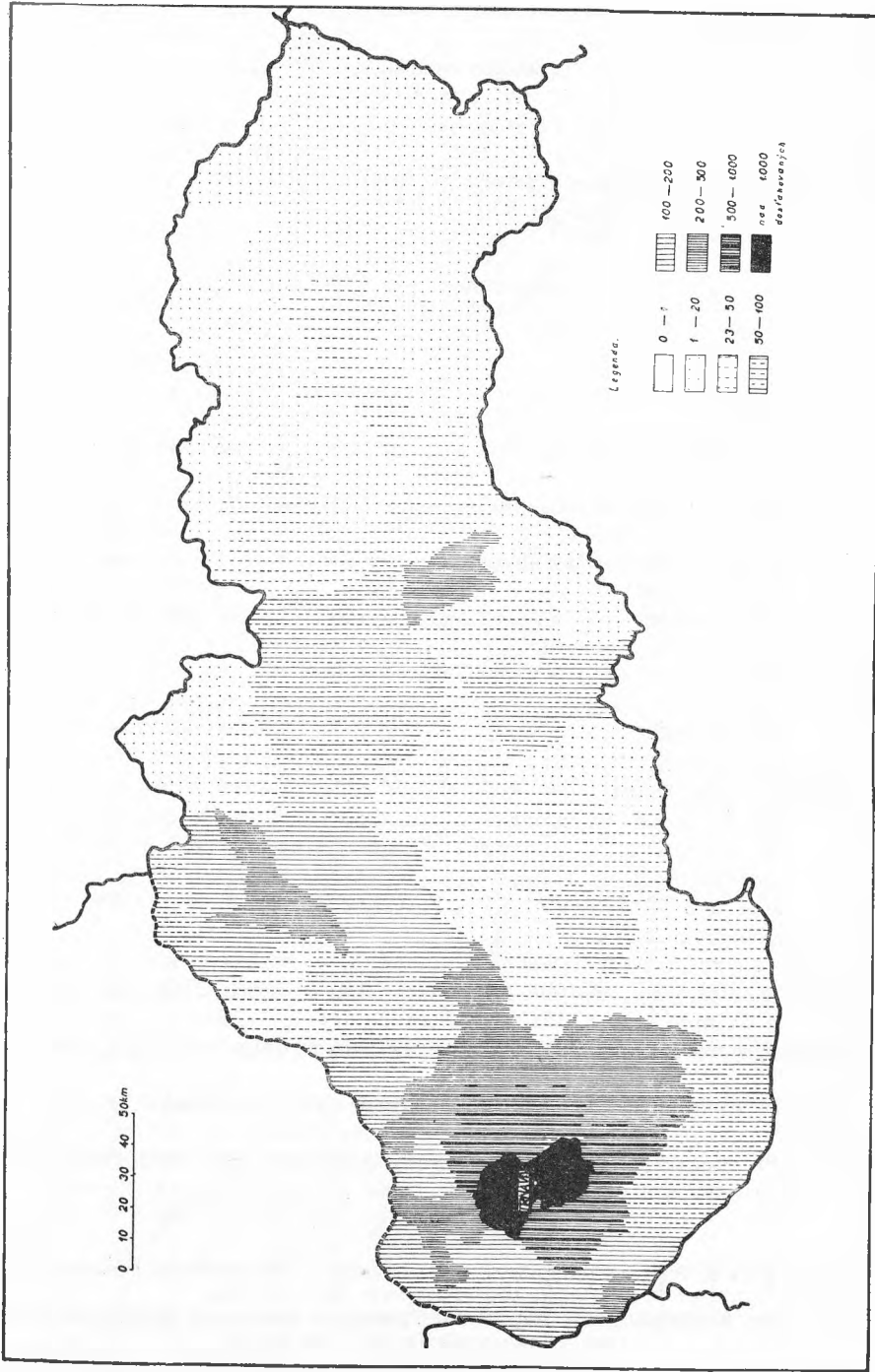
r.	skutočný prírastok	prirodzený prírastok	migračný prírastok
1900—1910	2079	—200	2279
1910—1921	3244	—1663	4907
1921—1930	6203	724	5479
1930—1940	1872	1113	759

V desaťročí 1900—1910 a najmä v nasledujúcom vojnovom desaťročí 1910—1921 počet zomretých prevýšil počet narodených. Vzrast obyvateľstva v týchto desaťročiach spôsobil prebytok prisťahovaných nad odsťahovanými. Povojnové desaťročie 1921—1930 vykazuje už silný prirodzený prírastok a pritom veľmi silný migračný prírastok, takže skutočný prírastok vo vzraste obyvateľstva Trnavy dosahuje maximálnu hodnotu 6203. V desaťročí 1930—1940 je síce prirodzený prírastok oniečo vyšší než v decéniu 1921—1930, avšak migračný prírastok zaznamenal silný pokles, keďže zložka už prv uvedeného vystávaného obyvateľstva bola pomerne silná, a tak skutočný prírastok obyvateľstva Trnavy bol iba 1872 obyvateľov.

Z uvedeného je jasné, že vzrast obyvateľstva Trnavy bol zapríčinený predovšetkým prílivom cudzieho obyvateľstva, čo svedčí o náchylnosti k prudkej urbanizácii kraja, v ktorom sa Trnava nachádza. Ak si všimneme štatistiky so zreteľom na rodisko obyvateľov, vidíme, že r. 1921 z celkového počtu 17 745 bolo narodených v Trnave len 6512 (36,7%), r. 1930 z počtu 23 948 narodilo sa v Trnave 8298 (34,6%), teda približne jedna tretina. Ak sledujeme štatistiky predošlého

Mapka 1. Predošlé bydlisko obyvateľov Trnavy r. 1930.

Карта 1. Предшествующее местожительство жителей Трнавы в 1930 г.
Karte 1. Vorhergehender Wohnort der Bewohner von Trnava im Jahre 1930.

bydliska, dostaneme podobné hodnoty. Štatistika z r. 1930 udáva počet osôb, ktoré mali predošlé bydlisko Trnavu, 8070 (33,7%) a pre rok 1940 som zistil 8557 (33,1%) obyvateľov s predošlým bydliskom v Trnave.

Zistiť počiatok urbanizácie Trnavy pomáhajú nám dáta udávajúce dĺžku pobytu prisťahovaného obyvateľstva. I keď nemáme údaje zo starších sčítaní — z r. 1880, 1890, 1900 a 1910 — štatistiky z r. 1921 nám podávajú dosť verný obraz.

Roku 1921 bolo v Trnave z 11 233 obyvateľov, ktorých rodná obec bola iná ako obec pobytu, trvale prítomných:

z obdobia pred r. 1870	345
1870—1890	943
1890—1900	1012
1900—1910	1821
1910—1920	6487

U 172 obyvateľov sa nezistila dĺžka ich pobytu v Trnave. Vývojová krivka urbanizácie Trnavy z r. 1921 poukazuje na počiatky urbanizácie mesta v druhej polovici XIX. storočia v súvislosti so zakladaním priemyselných podnikov a vznikom železnice a na jej veľké zintenzívnenie v prvých decéniách XX. storočia. Urbanizácia Trnavy dosahuje vrchol v desaťročí 1921—1930. Podľa štatistiky z r. 1930 bývalo v Trnave 9791 obyvateľov prisťahovaných za obdobie 1921—1930, pričom roky 1929 a 1930 vykazujú najviac prisťahovaných (1929 1538, 1930 3501). Nesmieme však zabúdať, že okrem prisťahovalectva prejavuje sa pri mestách i vystahovalectvo a len prebytok prisťahovaných nad odťahovanými je migračný prírastok. Tento bol r. 1930 v Trnave 7933 osôb.

Aby nám intenzita urbanizácie Trnavy lepšie vynikla, uvediem pre porovnanie percento prisťahovaného obyvateľstva desiatich najväčších miest Slovenska r. 1930: Bratislava 63,5%, Košice 62,5%, Trnava 63%, Prešov 63%, Nitra 62%, Nové Zámky 44%, Žilina 72%, Ružomberok 50%, Spišská Nová Ves 50%, Michalovce 51%. V poradí najsilnejšie sa urbanizujúcich miest bola Trnava medzi mestami Slovenska, čítajúcimi nad 10 000 obyvateľov, na piatom mieste. Poradie bolo: 1. Žilina 72%, 2. Trenčín 71%, 3. Banská Bystrica 69%, 4. Bratislava 63,5%, 5. Trnava 63%, 6. Prešov 63%, 7. Košice 62,5%, 8. Nitra 62%, 9. Zvolen 59%, 10. Michalovce 51%.

O pôvode obyvateľstva prisťahovaného do Trnavy poskytnú nám prehľad údaje o vnútornom sťahovaní, zistené pri sčítaní ľudu r. 1921, 1930, ako aj vlastný prieskum zo sčítania ľudu r. 1940. Uvediem iba dáta z r. 1930 a 1940 (prepočítané na okresy Slovenska z r. 1930), pričom prvé číslo sa týka roku 1930, druhé roku 1940.

Roku 1930 malo predošlé bydlisko v Trnave 8070 obyvateľov, r. 1940 8557. Z ostatných obyvateľov, ktorí sa do Trnavy prisťahovali, najviac sa prisťahovalo z Trnavského okresu 3550—4414 a z okresov Hlohovec 903—1034, Galanta 933—621, Piešťany 588—676, Modra 533—584, Nové Zámky 431—372, Nitra 375—329.

Mapka 2. Rozmiestnenie obyvateľstva Trnavy r. 1940 bodovou metódou.

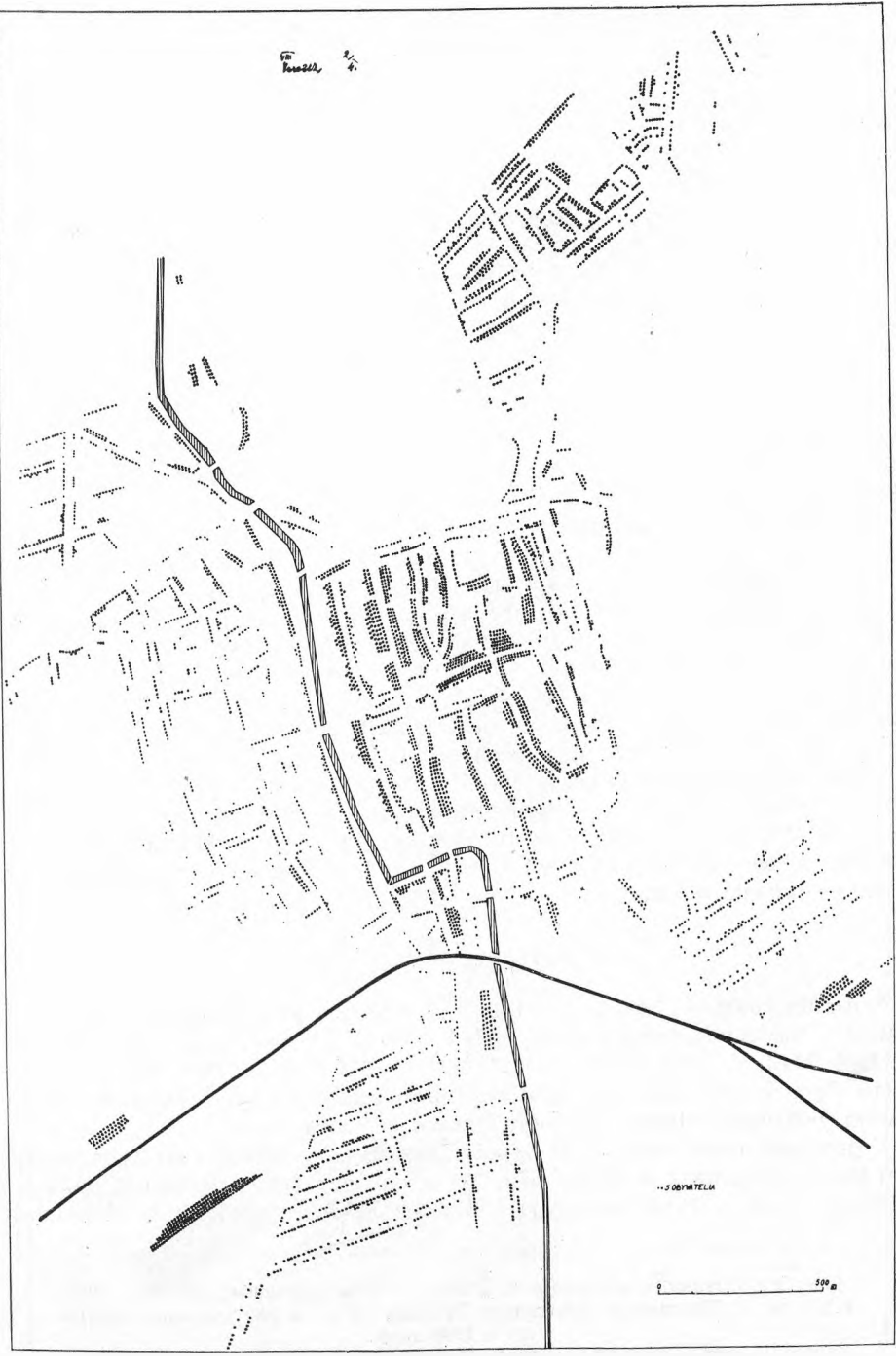
Jeden bod znázorňuje 5 obyvateľov.

Карта 2. Размещение населения Трнавы в 1940 году точечным методом.

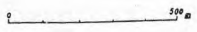
Одна точка изображает 5 жителей.

Karte 2. Verteilung der Bewohner von Trnava im Jahre 1940 unter Benützung der Punktmethode. Ein Punkt bedeutet 5 Einwohner.

Pravý 1/4

--- OBYVATELŮ

Senica 322—312, Topoľčany 316—331, Šaľa 282—241, Bratislava-mesto 808—748, Bratislava-okolie 153—156, Nové Mesto nad Váhom 228—163, Myjava 176—191, Malacky 189—195, Skalica 140—145, Trenčín 194—207, Žilina 224—161, Čadca 77—105, Brezno 73—73, Bánovce nad Bebravou 90—101, Komárno 94—71, Martin 116—92, Kysucké Nové Mesto 130—119, Prievidza 138—93, Revúca 262—207, Šamorín 100—73 atď. Hlavnou imigračnou oblasťou Trnavy je Podunajská nížina a najmä jej časti ležiace bližšie k Trnave, Trnavská tabuľa, Nitrianska tabuľa, časť Záhorskej nížiny, ďalej Myjavská pahorkatina, ale aj vzdialenejšie oblasti kotlín, Hornej Nitry, Horehronia, Trenčianskej, Žilinskej a Turčianskej kotliny i Kysuckej vrchoviny a gemerskej časti Slovenského rudohoria. Do Trnavy sa teda prisťahovalo predovšetkým obyvateľstvo z jej poľnohospodárskeho zázemia, ale i z územií negravitujúcich priamo k Trnave, ako aj zo vzdialenejších kotlino-vých a horských oblastí, hospodársky to zanedbaných území, kde obyvateľstvo v tej dobe nemohlo nájsť dostatočné možnosti obživy. Pokiaľ ide o prisťahovalectvo z českých krajín, štatistiky z r. 1930 udávajú počet 1877, avšak tento bol vyšší, ak ho porovnáme s rodom obyvateľstva. Vykazoval 2627 obyvateľov, takže 750 obyvateľov českého pôvodu sa do Trnavy presťahovalo už z územia Slovenska. Roku 1940 počet obyvateľstva prisťahovaného z Čiech značne poklesol.

Jednotlivé časti Trnavy neboli urbanizáciou postihnuté v rovnakej miere. Najviac prisťahovaného obyvateľstva vykázala štvrť Hurbanov (73,4%), štvrť Na bojišti, bývalý Tulipán (70,1%) a štvrť Za hradbami, bývalý Spiegelsal (70,1%). Vnútorne mesto malo 65% prisťahovaných. Najmenšie percento prisťahovaných mala oblasť na sever od cesty Terézie Vansovej ako pokračovanie štvrte Za hradbami (58,9%), ďalej obvodové časti okolo hradieb (pás bývalých hospodárskych dvorcov) (56,6%) a štvrť Na Kopánke (41,8%). Pretože okrajové štvrte Trnavy vznikli až po r. 1918, percentuálne zastúpenie prisťahovaného obyvateľstva v jednotlivých obvodových štvrtiach poukazuje na to, že štvrť Na Kopánke a oblasť Za hradbami v pokračovaní od cesty T. Vansovej na sever boli kolonizované prevažne miestnym obyvateľstvom, zväčša robotníkmi, ktorí si tu na lacnejších pozemkoch postavili vlastné domčeky, kým štvrte Na bojišti, Za hradbami (na juh od cesty T. Vansovej) a Hurbanov boli osídlené viac cudzími obyvateľmi — prisťahovalcami.

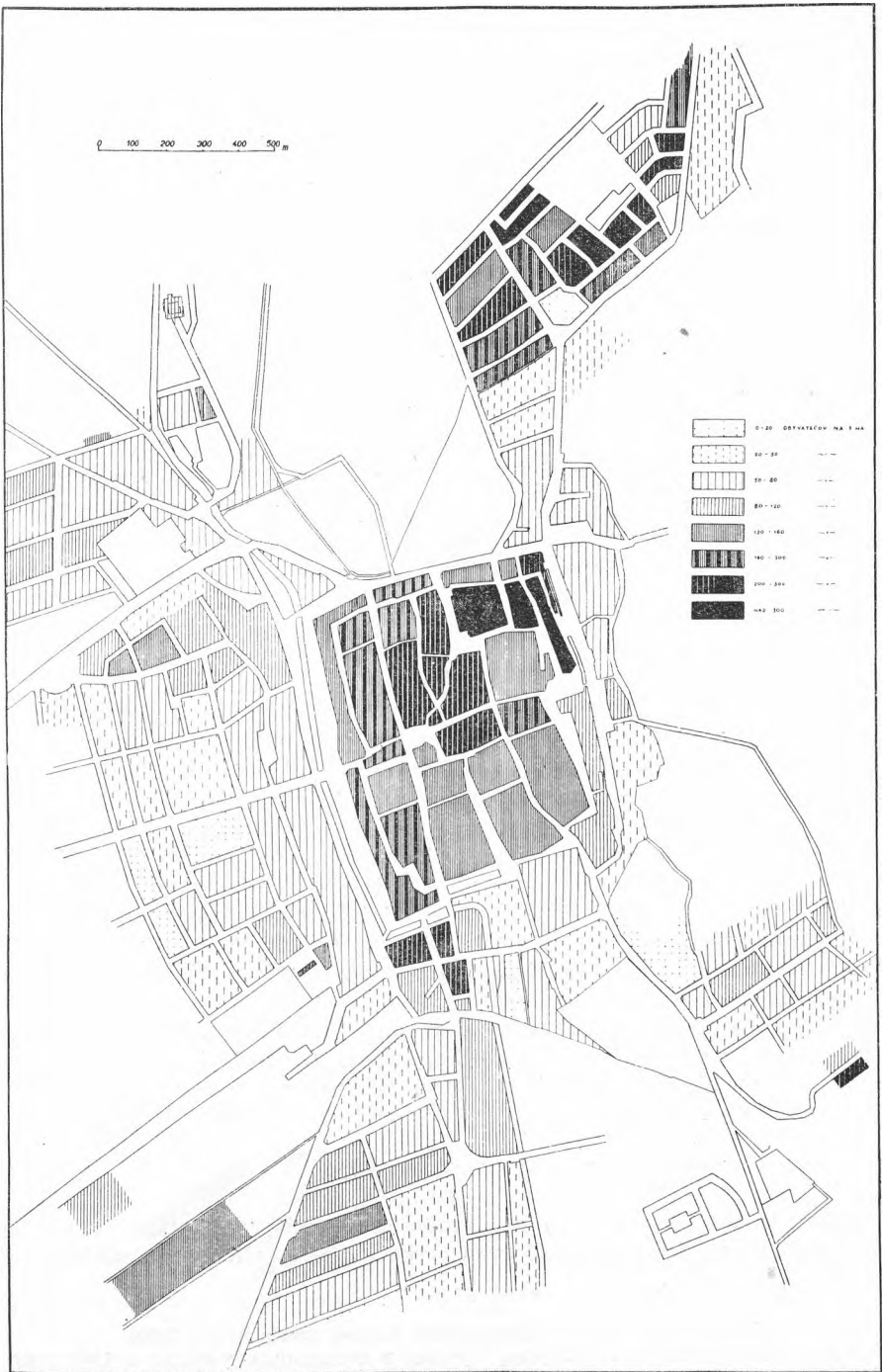
2. HUSTOTA OBYVATELSTVA

Štatistiky podávajú hustotu obyvateľstva Trnavy v prepočítaní na 1 km² plochy katastra. Takto vyjadrená hustota mala r. 1890 pre Trnavu 179,7 obyvateľov/km², r. 1900 194,1, r. 1910 226,6, r. 1921 277, r. 1930 373, r. 1940 403 obyvateľov. Tieto čísla nepodávajú však skutočný obraz hustoty obyvateľstva mesta, lebo okrem zastavanej plochy zahrnujú i pozemky extravilánu.

V geografii miest zaužíval sa výpočet hustoty obyvateľstva na 1 ha zastavanej plochy alebo na 1 m dĺžky ulice. Tri mapky v prílohe znázorňujú takto prepočítanú hustotu. Prvá zachycuje bodovou metódou rozmiestenie obyvateľstva

Mapka 3. Hustota obyvateľstva Trnavy na 1 ha zastavanej plochy r. 1940.
Карта 3. Плотность населения Трнавы на 1 га застроенной площади в 1940 году.

Karte 3. Dichte der Bevölkerung von Trnava je Ha bebauter Fläche im Jahre 1940.

Trnavy. Druhá vyjadruje hustotu na 1 ha zastavanej plochy bloku, pričom hustota je odstupňovaná 0—20, 20—50, 50—80, 80—120, 120—150, 150—200, 200—300 a nad 300 obyvateľov na 1 ha. Tretia mapa znázorňuje rozloženie obyvateľstva podľa ulíc a ich častí.

Na mape blokovej hustoty javí sa pre Trnavu charakteristickou hustota 120 obyvateľov na 1 ha. Dve súvislé oblasti vykazujú hustotu obyvateľstva od 120 obyvateľov vyššie: je to stred mesta, kde vyššia hustota je zapríčinená predovšetkým veľkou hustotou obytného fondu a výstavbou do výšky. Druhú oblasť vysokej hustoty predstavuje štvrť Na Kopánke, kde hustota je vyjadrením vysokého počtu obyvateľstva pripadajúceho na jednu obytnú miestnosť a zvýšenej natality v tejto štvrti. Avšak i v týchto oblastiach veľkej hustoty môžeme rozlíšiť menšie oblasti s vyššou hustotou. Vo vnútornom meste je to severná polovica so stupňami hustoty 150—200, 200—300 a nad 300 obyvateľov na 1 ha. V štvrti Na Kopánke sú to bloky nahustených robotníckych domčekov na ul. Pažitnej, Krátkej, Veternej a Tatranskej. Pre obvodové štvrte s voľne zoskupenými sídelnými jednotkami je charakteristická nižšia hustota obyvateľstva na 1 ha. Iba miestami, a to v severnej časti štvrte Za hradbami, kde je niečo zomknutejšie sídlenie, a v obytnej kolónii továrne Koburg s jednoposchodovým zastavaním máme malé jadrá hustoty 120—160 obyvateľov na 1 ha a okolo nich bloky s hustotou 50—80 obyvateľov/ha. Všade inde hustota obyvateľstva klesá pod 50 obyvateľov/ha. Priemerné hodnoty hustoty obyvateľstva na 1 ha zastavanej plochy pre jednotlivé štvrte Trnavy javia sa nám takto: štvrť Na bojišti má hustotu 71 obyvateľov/ha, štvrť Za hradbami 48, oblasť severne od cesty T. Vansovej ako pokračovanie štvrte Za hradbami 73 obyvateľov/ha, štvrť Hurbanov 84, Kollárova ulica a k nej prirahľá oblasť 73 obyvateľov/ha, oblasť bývalých hospodárskych dvorcov okolo hradieb 33 obyvateľov/ha, štvrť Na Kopánke 126 obyvateľov/ha a vnútorné mesto 159 obyvateľov/ha. Javí sa teda i v priemerných hodnotách rozdiel medzi husto zaľudneným vnútorným mestom a Kopánkou na jednej strane a ostatnými riedko zaľudnenými štvrtkami na druhej strane.

Vhodným doplnením blokovej hustoty je hustota vyjadrená na 1 m dĺžky ulice. Najľudnatejšie sú ulice vnútorného mesta. Na Hviezdoslavovej ulici pripadá na 1 m dĺžky ulice v priemere 2,6 obyvateľov. Oniečo nižšie hodnoty dosahujú ulica Petra Jilemnického (2,1), Jeruzalemská (2,1) a Stalinova (1,8). Ulice v štvrti Na Kopánke dosahujú až 1,6 obyvateľov na 1 m dĺžky ulice (ulica Malá a Pažitná), kým ostatné obvodové štvrte vykazujú hodnoty 0,1—0,9.

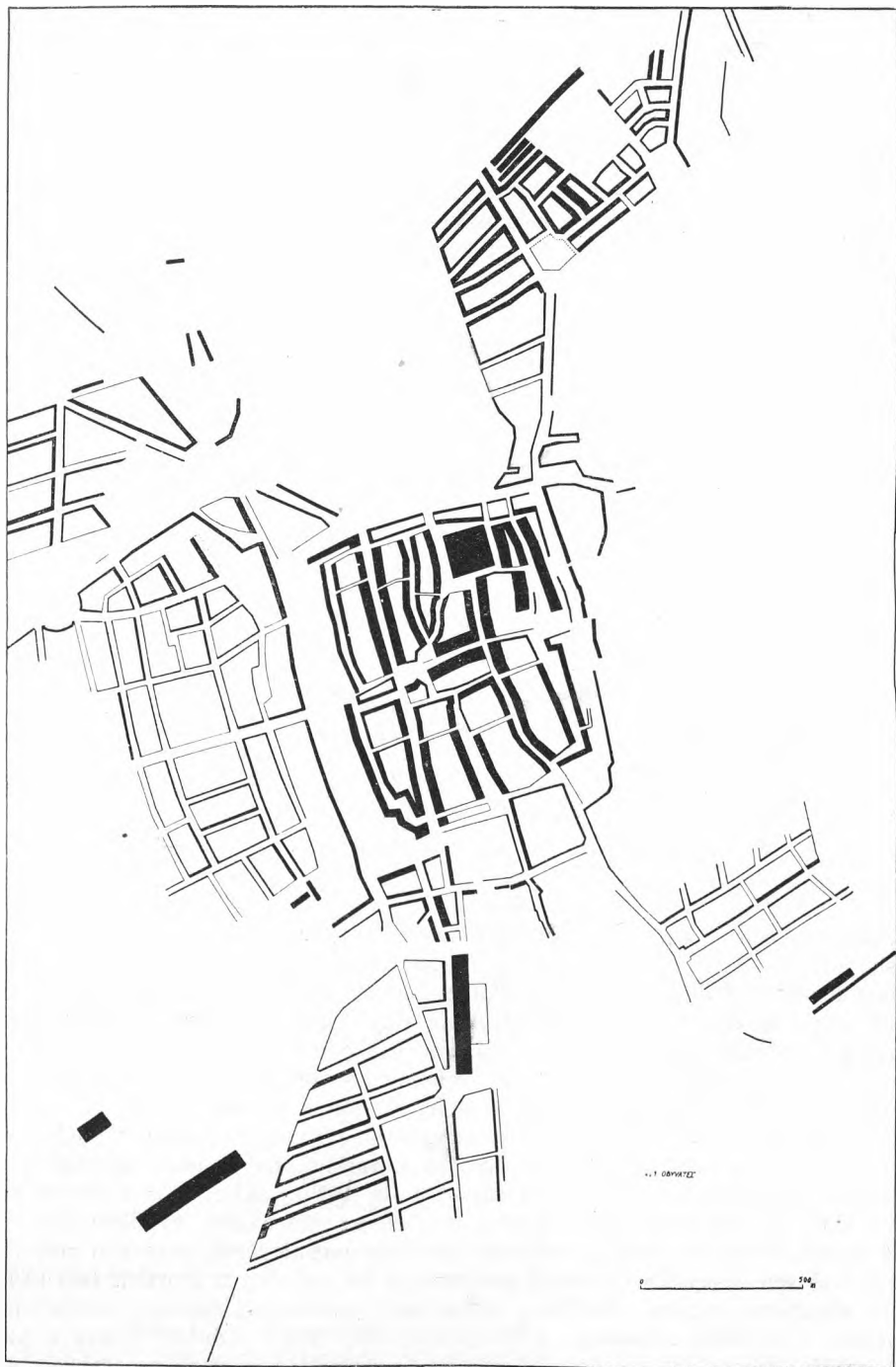
Výpočet hustoty obyvateľstva na 1 m dĺžky ulice umožňuje ustáliť, že pri značne zaľudnených uliciach obchodného jadra mesta nejavia sa známky vytvárania city v zmysle demografickom, s menším počtom obyvateľstva a s menšou hustotou v tejto časti mesta.

3. VEKOVÁ SKLADBA

Veková skladba obyvateľstva je obrazom jeho vnútornej dynamiky a je jedným z najdôležitejších demografických prvkov. Z geografického hľadiska je popri

Mapka 4. Hustota obyvateľstva Trnavy podľa ulíc r. 1940.

Карта 4. Плотность населения Трнавы в отдельных улицах в 1940 году.
Karte 4. Dichte der Bevölkerung von Trnava auf das laufende Meter einer Strasse im Jahre 1940.

hustote, rozložení povolání a sociálnej štruktúre pomocným činiteľom pri vymedzovaní zemepisných jednotiek — štvrtí mesta.

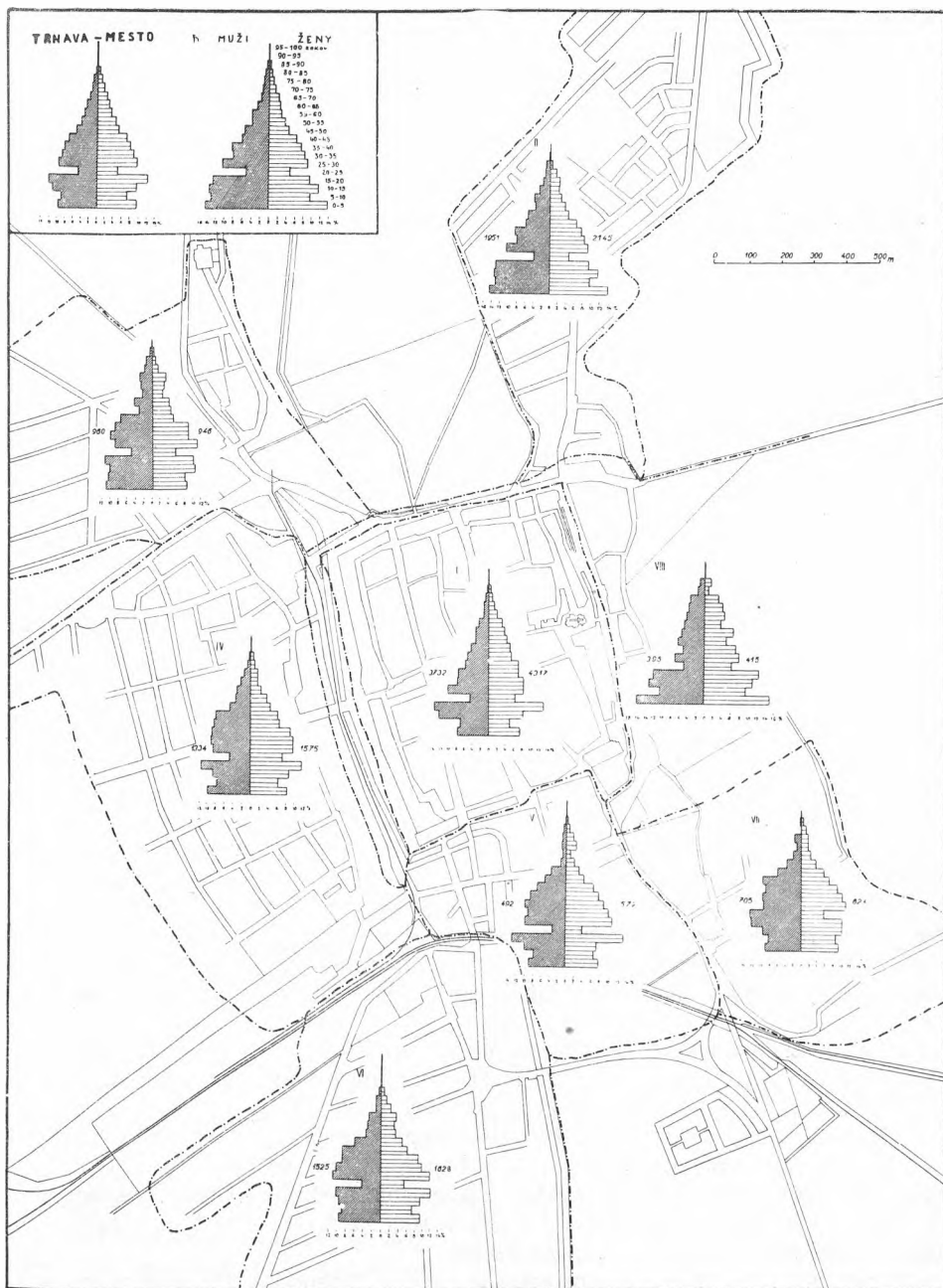
Vekovú skladbu obyvateľstva Trnavy, odstupňovanú v päťročných vekových intervaloch, znázorňuje mapka 5. Vzhľadom na rozdielnosť vekových pomerov v jednotlivých častiach mesta rozdelil som mesto a vypočítal vekovú skladbu pre 8 oblastí: 1. vnútorné mesto (vo vnútri hradieb), 2. oblasť Kollárovej ulice a k nej príľahlých ulíc, 3. štvrť Za hradbami na juh od cesty T. Vansovej, 4. oblasť na sever od cesty T. Vansovej ako pokračovanie štvrte Za hradbami, 5. štvrť Na Kopánke, 6. štvrť Na bojišti, 7. štvrť Hurbanov, 8. pás bývalých hospodárskych dvorcov za hradbami.

Rozdiely vo vekovej skladbe obyvateľstva Trnavy a jej častí vyniknú, ak zväčšíme jednotlivé skupiny a vypočítame hodnoty pre dve skupiny neproduktívneho veku, a to najmladších 0—14 rokov a starých 65 ročných i starších a pre skupinu produktívneho veku 15—64 rokov. Neproduktívna skupina detí 0—14 rokov tvorila v Trnave r. 1940 z celkového počtu obyvateľstva 28,1%, skupina produktívneho veku 66,6%, skupina neproduktívneho veku starých 65 rokov a viac 5,3%. Jednotlivé štvrte vykázali tieto hodnoty:

	v % z celkového počtu obyvateľov		
	0—14	15—64	65 a starší
I. vnútorné mesto	24,1	68,9	7,0
II. Na Kopánke	34,7	61,0	4,3
III. Za hradbami na sever od ulice T. Vansovej	29,2	63,9	6,9
IV. Za hradbami na juh od ulice T. Vansovej	24,8	70,3	4,9
V. Kollárova ulica a príľahlé ulice	24,0	70,9	5,1
VI. Na bojišti	27,2	69,0	3,8
VII. Hurbanov	27,5	69,3	3,2
VIII. pás bývalých hospodárskych dvorcov za hradbami	37,6	59,6	2,8
	28,1	66,6	5,3

Podľa percentuálneho zastúpenia základných vekových skupín môžeme rozlíšiť 3 skupiny štvrtí. Do prvej skupiny možno zahrnúť a) vnútorné mesto (I), b) oblasť Kollárovej ulice a príľahlých ulíc (V), c) štvrť Za hradbami na juh od cesty T. Vansovej (IV). Druhú skupinu tvoria a) oblasť na sever od cesty T. Vansovej ako pokračovanie štvrte Za hradbami (III), b) štvrť Na bojišti (VI), c) štvrť Hurbanov (VII). Napokon do poslednej môžeme zaradiť a) štvrť Na Kopánke (II), b) pás bývalých hospodárskych dvorcov na obvode hradieb (VIII).

Časti mesta zaradené v prvej skupine vykázali najmenej percento 0—14 ročných a vysoké percento starých 65 ročných a starších, čo sa jasne odráža na ich vekových pyramídach. Časti mesta zaradené do druhej skupiny mali hlavné vekové skupiny zastúpené percentuálne zhodne s výsledkami vypočítanými pre celé mesto. Tretia skupina štvrtí mala percento najmladších vekových ročníkov 0—14 ročných najvyššie, hodnoty pre starých 65 ročných a starších boli nízke. Ak si všimneme sociálnu skladbu v jednotlivých uvedených častiach mesta a porovnáme s vekovou skladbou, pozorujeme určitý súvis. Oblasti mesta s najväčším zastúpením robotníckeho a roľníckeho obyvateľstva mali progresívnu vekovú pyramídu, vyznačovali sa vysokou natalitou a v dôsledku toho aj vzrastom

Марка 5. Veková skladba obyvateľstva Trnavy r. 1940.
 Карта 5. Возрастная характеристика населения Трнавы в 1940 году.
 Karte 5. Altersaufbau der Bevölkerung von Trnava im Jahre 1940.

najmladšej vekovej skupiny 0—14 ročných. Štvrte s prevahou úradníkov, príslušníkov slobodných povolání a zamestnaných v obchode a remeslách vykazovali značne zúženú základňu vekového stromčeka, čo poukazuje na malý počet pôrodov a tým na pokles najmladšej vekovej skupiny 0—14 ročných. Štvrte, ktoré mali rovnomerne zastúpené všetky sociálne skupiny, vykazovali stredné hodnoty medzi obidvoma predchádzajúcimi skupinami štvrtí.

Všetky vekové pyramídy týkajúce sa mesta i jeho častí sa vyznačujú výrazným zárezom vo vekovej skupine 20—25 ročných. Tento zárez spôsobili straty v prvej svetovej vojne.

4. ZAMESTNANIE A SOCIÁLNA SKLADBA OBYVATELSTVA

Zamestnanie a sociálna skladba obyvateľstva sú dôležitým kritériom pri poznaní hospodárskeho charakteru mesta a jeho častí.

Na celkovom počte obyvateľov Trnavy 25 820 zúčastňovali sa jednotlivé skupiny povolání takto:

	abs.	%
A poľnohospodárstvo	2099	8,1
B priemysel a živnosti	10 321	40,0
C ₁ obchod a peňažníctvo	3187	12,4
C ₂ doprava	1875	7,3
D ₁ štátna a verejná služba, slobodné povolania	2356	9,1
D ₂ vojsko	801	3,1
E domáce služby	552	2,1
F iné povolania	4629	17,9

Najpočetnejšou skupinou bola skupina priemyslu a živností (40,0%), zastúpená drobnými remeslami a pomerne značným továrenským priemyslom. Za ňou nasledovala skupina obchodu a peňažníctva (12,4%), štátna a verejná služba, slobodné povolania (9,1%), ďalej poľnohospodárstvo, doprava, vojsko a domáce služby. Skupina poľnohospodárstva, hoci nemá pre hospodársku charakteristiku mesta prvoradý význam, mala vzhľadom na celkový počet obyvateľov Trnavy značný počet príslušníkov. Podľa percentuálneho zastúpenia jednotlivých zamestnanecských skupín sa Trnava r. 1940 javila hospodársky zmiešaným mestom s prevládajúcou zložkou priemyslom, v ktorom dominujúce postavenie mal potravinársky priemysel zamestnávajúci vyše 10% celkového počtu obyvateľstva Trnavy.

Ak sledujeme jednotlivé skupiny povolání v priebehu 40 rokov od r. 1900, vidíme, ako silnie priemyselná funkcia mesta (skupina priemyslu a živností vzrástla z 34,8 na 40,0%), obchodná funkcia (skupina obchodu a peňažníctva vzrástla z 9,4% na 12,4%) a dopravná funkcia (skupina dopravy vzrástla z 5,1% na 7,3%), kým pri administratívnej funkcii nepozorujeme tendenciu rastu (r. 1900 9,6%, r. 1940 9,1%). Silný pokles zaznamenala skupina poľnohospodárstva (z 19,5% na 8,1%), značne klesol i počet vojska (z 6,1% na 3,1%) a zamestnaných v domácich službách (z 5,4 na 2,1%).

Zamestnanie obyvateľstva nám pomáha určiť aj hospodársku povahu jednotlivých častí mesta.

Vnútorne mesto a oblasť Kollárovej ulice a prilahlých ulíc mali malé percento poľnohospodárskeho obyvateľstva, avšak zo všetkých štvrtí najpočetnejšie zastúpenú skupinu obchodu, peňažníctva a dopravy, skupinu domácich služieb a sku-

pinu štátnej a verejnej služby i slobodných povolanií. Z okrajových štvrtí, v štvrti Na Kopánke malo prevahu obyvateľstvo zamestnané v priemysle (56,3%) a v poľnohospodárstve (7,8%). Štvrť Na bojišti mala popri priemysle (59,8%) silno zastúpenú i zložku obchodu a dopravy (18%). Štvrť Za hradbami mala menšie percento zamestnaných v priemysle (38,1%), zato však viac v obchode (31,8%), štátnej a verejnej službe a slobodných povolaniach (21%). Oblasť severne od cesty T. Vansovej mala už viac zamestnaných v priemysle (43,8%), ale aj dosť početnú zložku obchodu a dopravy (16,0%). Oblasť bývalých hospodárskych dvorcov na okraji hradieb mala najpočetnejšie na území mesta zastúpenú skupinu poľnohospodárstva (15,7%) a veľmi silne zastúpenú zložku priemyslu (55,0%). Napokon štvrť Hurbanov zaznamenala 59,1% zamestnaných v priemysle a 20,8% zamestnaných v obchode a doprave.

Ešte názornejší obraz o charaktere jednotlivých štvrtí dostaneme, ak sledujeme obyvateľstvo podľa sociálneho postavenia. Najviac roľníkov mal pás bývalých hospodárskych dvorcov na okraji hradieb, potom oblasť Za hradbami na sever od cesty T. Vansovej a štvrť Na Kopánke. Najväčší počet robotníkov vykazovali štvrte Hurbanov (63,7%), Na Kopánke (58,3%) a Na bojišti (56,8%). Najviac úradníkov bývalo v dolnej časti štvrte Za hradbami na juh od cesty T. Vansovej (34,6%) a v oblasti Kollárovej ulice (34,4%). Najväčší počet živnostníkov (obchodníkov a remeselníkov) bol vo vnútornom meste a v štvrti Za hradbami i v oblasti Kollárovej ulice. Príslušníci slobodných povolanií boli sústredení najmä vo vnútornom meste (30%). Na základe rozboru obyvateľstva Trnavy podľa sociálnej skladby môžeme teda štvrte Na Kopánke a Hurbanov pova-

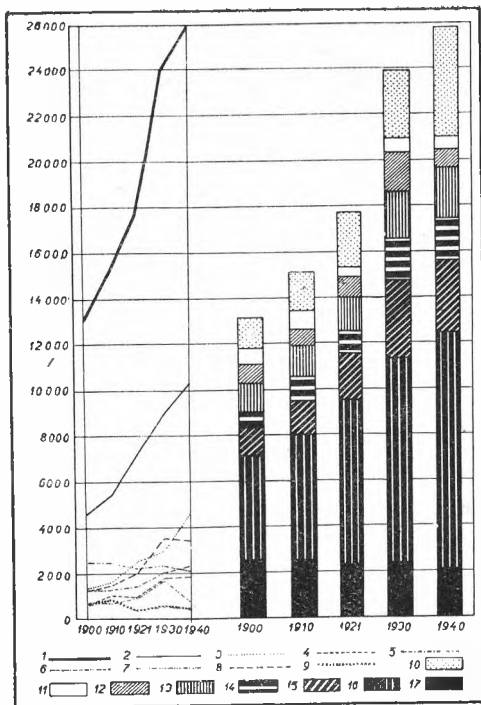

Diagram 3. Vývoj povolanií obyvateľstva Trnavy za obdobie 1900—1940.

Vysvetlivky: 7 a 17. zamestnaní v poľnohospodárstve, 2 a 16. v priemysle, 4 a 15. v obchode a peňažníctve, 8 a 14. v doprave, 5 a 13. v štátnej a verejnej službe, 6 a 12. vojsko, 9 a 11. domáce služby, 3 a 10. iné povolania.

Диаграмма 3. Развитие профессий населения Трнавы в период от 1900 до 1940 гг.

Объяснение: 7 и 17 — профессии в сельском хозяйстве, 2 и 16 — в промышленности, 4 и 15 — в торговле и финансовых учреждениях, 8 и 14 — в транспорте, 5 и 13 — в государственной и общественной службе, 6 и 12 — в войске, 9 и 11 — в домашней службе, 3 и 10 — иные профессии.

Diagramm 3. Entwicklung der Berufe der Bevölkerung von Trnava im Zeitabschnitt 1900—1940.

Erläuterungen: 7 und 17. beschäftigte in der Landwirtschaft, 2 und 16. in der Industrie, 4 und 15. im Geschäft und Geldwesen, 8 und 14. im Verkehr, 5 und 13. im staatlichen und öffentlichen Dienste, 6 und 12. Militär, 9 und 11. Häusliche Dienste, 3 und 10. andere Berufe.

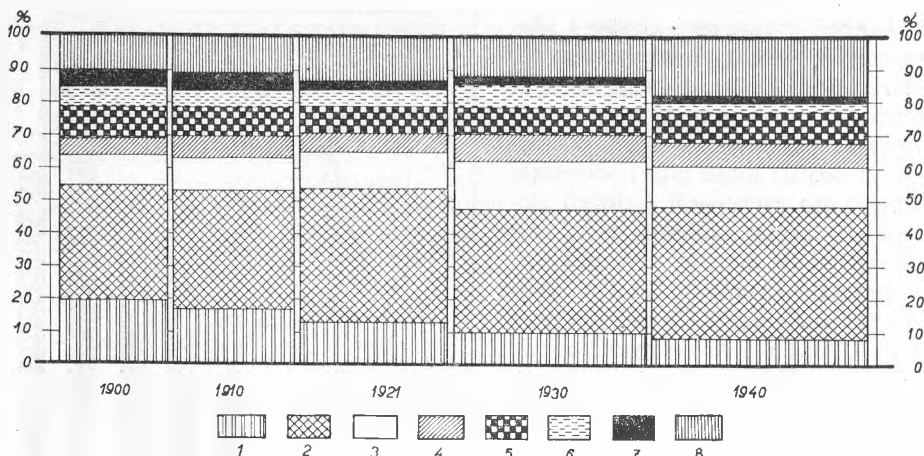

Diagram 4. Štruktúra obyvateľstva Trnavy podľa povolania za obdobie 1900—1940. *Vysvetlivky:* 1. percento zamestnaných v poľnohospodárstve, 2. v priemysle, 3. v obchode a peňažníctve, 4. v doprave, 5. v štátnej a verejnej službe, 6. vojsko, 7. domáce služby, 8. iné povolania.

Диаграмма 4. Профессиональный состав населения Трнавы за период 1900—1940 гг.

Объяснение: 1. процент работающих в сельском хозяйстве, 2. в промышленности, 3. в торговле и финансовых учреждениях, 4. в транспорте, 5. на государственной и общественной службе, 6. на военной службе, 7. в домашней службе, 8. в других профессиях.

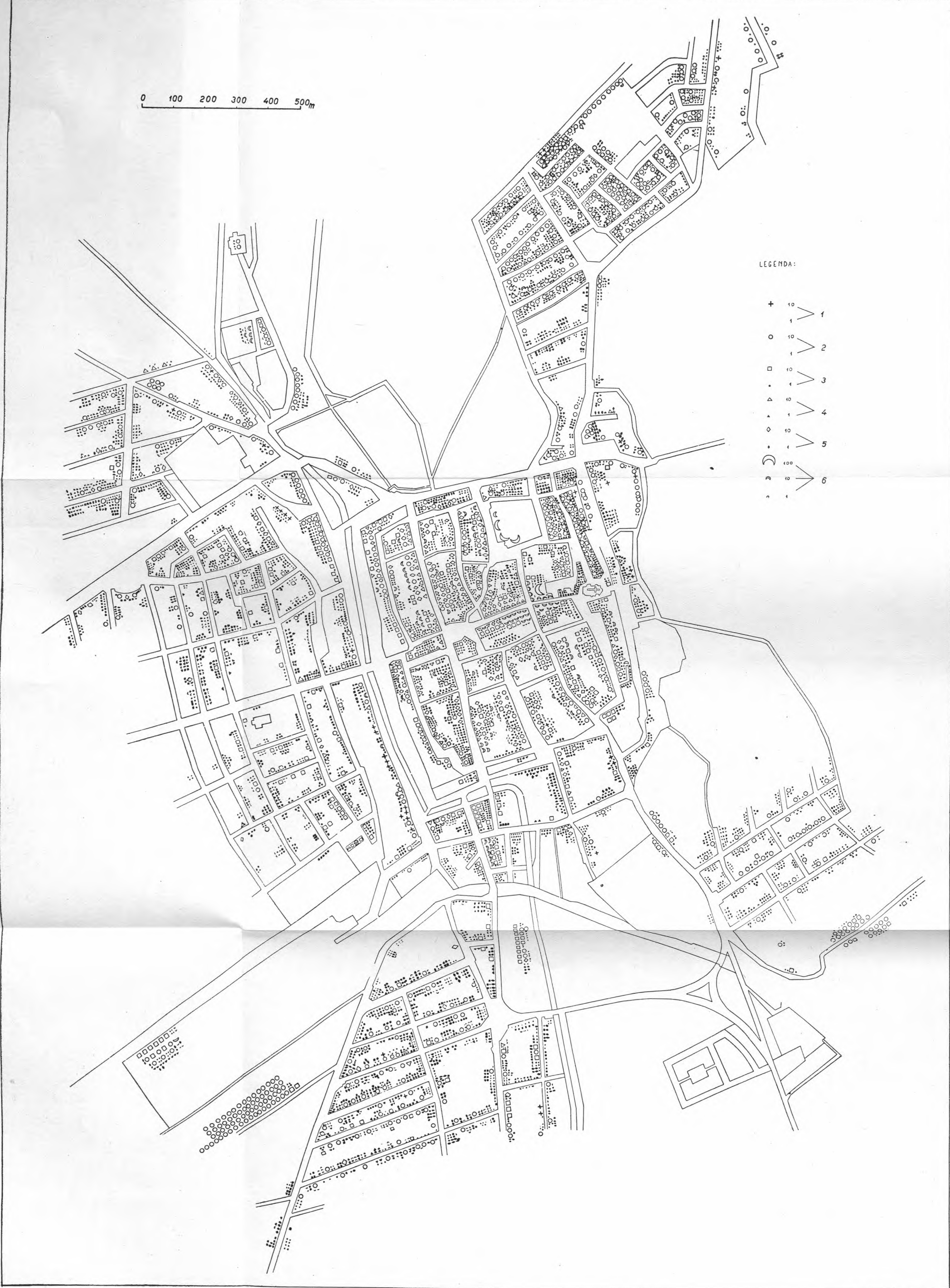
Diagramm 4. Struktur der Bevölkerung von Trnava nach den Berufen für den Zeitabschnitt 1900—1940.

Erläuterungen: 1. Die prozentuelle Anzahl der in der Landwirtschaft beschäftigten, 2. in der Industrie, 3. im Geschäft und Geldwesen, 4. im Verkehr, 5. im staatlichen und öffentlichen Dienste, 6. Militär, 7. Häusliche Dienste, 8. andere Berufe.

žovať r. 1940 za robotnícke štvrte, pás bývalých hospodárskych dvorcov na okraji hradiab za prevažne roľnícky, štvrť Za hradbami na juh od cesty T. Vansovej za úradnícku štvrť, oblasť severne od cesty T. Vansovej ako pokračovanie štvrte Za hradbami a štvrť Na bojišti za zmiešané s dost početnou zložkou robotníkov. Napokon vnútorné mesto a oblasť Kollárovej ulice s príľahlými ulicami tak isto za zmiešané, avšak so silnou zložkou zamestnaných v obchode a remeslách.

ZÁVER

Nakoniec nám ostáva urobiť závery vyplývajúce z rozboru obyvateľstva Trnavy. Pre charakteristiku obyvateľstva Trnavy v období, ktoré sme sledovali, mali rozhodujúci význam výrobné podmienky a pomery spoločenskej fázy, ktorá najviac vplývala na vzrast a štruktúru obyvateľstva — obdobie kapitalizmu. Videli sme, že vzrast obyvateľstva Trnavy v predkapitalistickom období bol pomalý. Silnejší vzrast nastal s nástupom kapitalizmu od druhej polovice XIX. storočia. Tento mal za následok vznik továrenskej výroby, použitie parného stroja a vznik železníc. S rozvojom kapitalizmu v druhej polovici XIX. storočia a v XX. storočí

0 100 200 300 400 500m

LEGENDA:

- + 10 1 1
- 10 1 2
- 10 1 3
- △ 10 1 4
- ◇ 10 1 5
- ☾ 10 1 6

Mapa 6. Rozmiestenie obyvateľstva Trnavy podľa sociálnej skladby r. 1940.
 Vysvetlivky: 1. roľníci, 2. robotníci, 3. úradníci, 4. obchodníci, 5. remeselníci, 6. iní.
 Карта 6. Размещение населения Трнавы с точки зрения социального состава в 1940 году.
 Объяснение: 1. крестьяне, 2. рабочие, 3. чиновники, 4. торговцы, 5. ремесленники, 6. прочие профессии.
 Karte 6. Verteilung der Bewohner von Trnava nach der sozialen Zusammensetzung im Jahre 1940.
 Erläuterungen: 1. Bauern, 2. Arbeiter, 3. Beamte, 4. Geschäftsleute, 5. Handwerker, 6. andere.

vyšuje sa i tempo rastu obyvateľstva a dosahuje vrchol v desaťročí 1921—1930, keď sa Trnava zaradila na tretie miesto čo do počtu obyvateľov na Slovensku.

Vzrast obyvateľstva Trnavy bol spôsobený najmä urbanizačným procesom, pohlcovaním vidieckeho obyvateľstva z okolitých oblastí Podunajskej nížiny a vzdialenejších, v tej dobe hospodársky zanedbávaných kotlinových a horských oblastí, ktoré nestačili vyživiť všetko svoje obyvateľstvo. Urbanizačný proces Trnavy sa začal v polovici minulého storočia a postupne nadobudol také rozmery, že r. 1930 patrila Trnava medzi najsilnejšie sa urbanizujúce mestá Slovenska. Medzi mestami čítajúcimi vyše 10 000 obyvateľov bola Trnava na piatom mieste.

Proces urbanizácie Trnavy sa dial živelne a prejavil sa v nerovnomernosti rozmiestenia obyvateľstva. Vytvorili sa silne zaľudnené oblasti mesta, ako vnútorné mesto a štvrť Na Kopánke s hustotou od 120 až do vyše 300 obyvateľov na 1 ha zastavanej plochy a oblasti s menšou hustotou obyvateľstva, prevažne pod 80 obyvateľov na 1 ha zastavanej plochy (ostatné obvodové štvrte okrem Kopánky).

Vo vekovom rozvrstvení obyvateľstva Trnavy prevládali skupiny v pracovnom veku. Medzi jednotlivými štvrtami sa však javila rozdielnosť a tak môžeme rozlíšiť tri skupiny štvrtí s rozličnou vekovou skladbou. Veková skladba úzko súvisela so sociálnou štruktúrou obyvateľstva.

Rozvoj kapitalizmu mal za následok premenu Trnavy na obchodno-priemyselné centrum. Priemyselná zložka obyvateľstva tvorila 40%, pričom vysoko vyvinutý potravinársky priemysel zamestnával vyše 10% obyvateľstva mesta. Zložka poľnohospodárskeho obyvateľstva vykazuje trvalý úbytok.

Pre sociálnu štruktúru obyvateľstva Trnavy bol charakteristický triedny antagonizmus. Príslušníci jednotlivých sociálnych skupín sa sústreďovali do samostatných štvrtí; vytvárali sa štvrte robotnícke, úradnícke a iné.

Na základe analýzy uvedených demografických prvkov môžeme v Trnave pre r. 1940 rozlíšiť tieto menšie zemepisné celky: 1. vnútorné mesto, 2. štvrť Na bojišti, 3. štvrť Na Kopánke, 4. štvrť Hurbanov, 5. štvrť Za hradbami, 6. oblasť severne od cesty T. Vansovej, 7. pás bývalých hospodárskych dvorcov na obvode hradieb, 8. oblasť Kollárovej ulice a priľahlých ulíc. Všetky tieto štvrte sa v hrubých črtách zhodovali aj s fyziognomickým rozdelením mesta.

*Katedra ekonomickej geografie Fakulty
geologicko-geografických vied Univerzity
Komenského*

LITERATÚRA

1. Acsady I., *Magyarország népeisége a pragmatika Sanctio korában, 1720—1721*, XII. kötet, Budapest 1896.
2. *A magyar korona országainak helységnévtára*, Budapest 1877.
3. *A magyar korona országainak helységnévtára*, Budapest 1882.
4. *A magyar korona országainak helységnévtára*, Budapest 1898.
5. Baranskij N. N., *Náčrtok školskej metodiky ekonomickej geografie*, Bratislava 1953.
6. Blažek M., *Sídla v Československu*, Praha 1951.
7. Bojarskij A. J., Šušerin P. ě., *Demografičeskaja statistika*, Moskva 1951.
8. Bokes F., *Obyvateľstvo Slovenska na konci 18. storočia*. Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ročník XXXIV—XXXV, Turč. Sv. Martin 1941.
9. Bokes F., *Obyvateľstvo Slovenska pred 150 rokmi*. Slovenská liga, roč. XVII, 1940.
10. Bokes F., *Slovensko a jeho mestá vo vývine 150 rokov*. Slovenská liga, roč. XVIII, 1941.
11. Bokes F., *Stahovanie obyvateľstva do našich miest*. Slovenská liga, roč. XVIII a XIX, 1941.
12. Bokes F., *Vývin osídlenia Bratislavy*. Odtlačok zo Sborníka Múz. slov. spoločnosti, roč. XXXII—XXXIII, 1938—1939.
13. *Československá statistika*, sv. 37, rada VI (sčítaní ľud. seš. 6), III. díl, Praha 1927.
14. *Československá statistika*, sv. 98, rada VI (sčítaní

lidu, seš. 7), I. díl, Praha 1934. 15. *Československá statistika*, sv. 146, řada VI (sčítání lidu), Praha 1937. 16. Fekete Š., *Tri primestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave zo stránky sídelnej*, Bratislava 1941. 17. Fényes E., *Magyarország geographiai szótára*, Pesten 1847. 18. Fényes E., *Magyarország leírása*, Pesten 1847. 19. Fényes E., *Magyarországnak mostani állapotja*, Pesten 1851. 20. Fényes E., *Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geografiai tekintettel II*, Pest 1837. 21. Fényes E., *Magyarország statisztikája*, Pesten 1842. 22. Glinda Š., *O populácii mesta Trnavy*, Trnava 1238—1938, Trnava 1938. 23. Hassinger H., *Über Aufgaben der Städtekunde*, Petermanns Mitteilungen, Gotha 1910. 24. Hromádka J., *Všeobecný zemepis Slovenska*, Bratislava 1943. 25. Hromádka J., *Zemepis okresu bratislavského a malackého I*, Bratislava, Bratislava 1933. 26. Hruška E., *Územní plánování*. Učební texty vysokých škol, Praha 1955. 27. Janšák Š., *Slovensko v dobe uhorského feudalizmu*, Bratislava 1932. 28. Korabinský J. M., *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, Bratislava 1786. 29. Korčák J., *Cvičení v demografii*, Praha 1955. 30. Korčák J., *Základy populační vědy*, Praha 1946. 31. Kostrowicki J., *O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast*. Przegląd geograficzny XXIV, zeszyt 1—2, Warszawa 1952. 32. Kubijowicz W., *Trois cartes principales d'une ville*. Pamětník II. zjazdu slowianskich geografów i etnografów odbytego v Polsce w roku 1927, Kraków 1930. 33. *Lexikon obci Slovenskej republiky*, Bratislava 1942. 34. Lehovec O., *Prag. Eine Stadtgeographie und Heimatkunde*, Prag 1944. 35. *Magyar statisztikai közlemények*. Új sorozát, 1. kötet. *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása*, Budapest 1902. 36. *Magyar statisztikai közlemények*. Új sorozát, 2. kötet. *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása*, Budapest 1904. 37. *Magyar statisztikai közlemények*. Új sorozát, 48. kötet. *A magyar szent korona országainak 1910 évi népszámlálása*, Budapest 1913. 38. *Magyar statisztikai közlemények*. Új sorozát, 58. kötet, Budapest 1916. 39. Mencl V., *Středověká města na Slovensku*. Práce Učené společnosti Šafaříkovy, Bratislava 1938. 40. *Mesto. Stavba miest*. Preklad dvoch hesiel z druhého vydania Veľkej sovietskej encyklopédie, Bratislava 1955. 41. Moscheles J., *Le caractère des villes tchécoslovaques*. Extrait du Statistický obzor 1—2, Praha 1932. 42. Pohl J., *Densité de la population dans la République tchécoslovaque*. Travaux géographiques tchèques, No 12, Praha 1931. 43. Růčka Š., *Trnava, čili historicko-miestopisný nástin . . .*, Skalica 1868. 44. *Sčítání lidu ze dne 1. pros. 1930*. Čsl. statistika, sv. 146. 45. *Sčítanie ľudu v republike Československej zo dňa 15. febr. 1921*, c) Slovensko. Čsl. statistika, sv. 22, Praha 1925. 46. Svetoš J., *Obyvatelstvo Slovenska v rokoch 1715—1857*. Ekonomický časopis, roč. III, č. 5—6, Bratislava 1955. 47. *Štatistický lexikon obcí na Slovensku*, Praha 1927. 48. *Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej*, Praha 1936. 49. Schartner M., *Statistik des Königreichs Ungarn*, Pest 1798. 50. Thirring G., *A magyar városok statisztikai évkönyve*, Budapest 1912. 51. Thirring G., *A városaink lakóságának kereseti viszonyai a 18. század második felében*. Magyar gazdaságtörténelmi szemle, roč. VIII, Budapest 1901. 52. Thirring G., *Magyarország népessége II. József korában*, Budapest 1938. 53. Thirring G., *Városaink népessége viszonyai 1777-ben*. Földrajzi közlemények, 1898. 54. Veselovskij B. B., *Kurs ekonomiky a organisace městského hospodářství*, Praha 1953. (Preklad z ruštiny.)

Ян В е р е ш и к

K GEOGRAFII NASELENIA MESTA TRNAVA

V svojej práci autor študuje naseľenie Trnavy s tčohky zrenia geografickej. Autor berie vo vnímanie proroisťovanie, rasošenie, voozrast, profesoiony i sooialny sostoav naseľenia mesta. V svojej práci autor opiera sa na statioštickie danoé na osovaní perepisy naseľenia v 1940 roku. Noéyšie danoé do sioh por eše ne opublikovany.

Trnava po naseľenú zaoímae tretie mesto v Slovaokii. Uže v sroedie veka ona otnosila sa k samým naseľeným mestom. Pervaa nepolnna perepis naseľenia byla proroisťovana v Trnave v 1715 i 1720 r. Predpolaáa sa, ťo v 1720 roku v Trnave bylo 2857 jiteloy. Vo vremená Iosiofa II bylo nasooitano po narodnoy perepisy v 1787 roku v Trnave 7245 jiteloy. Naéyžnyé danoé o koľoivstve naseľenia Trnavy dae nam perepis naseľenia 1869 roka, proroisťovannaa na

научных основаниях. Результаты этой и последующих переписей были следующие: в 1869 году в Трнаве было 9737 жителей, в 1880 г. 10 824 жителя, в 1890 г. 11 500 жителей, в 1900 г. 12 422 жителя, в 1910 г. 14 501 житель, в 1921 г. 17 745 жителей, в 1930 г. 23 948 жителей и в 1940 г. 25 820 человек жителей. Рост населения до 1869 года был медленный. Большой рост населения начинается в половине XIX века с появлением капитализма и связанного с ним открытием фабрик и постройкой железных дорог. С развитием капитализма во второй половине XIX века и в XX веке сильно увеличивается рост населения и достигает своей кульминационной точки в десятилетие 1921—1930 гг. В десятилетии 1930—1940 гг. настает уменьшение роста населения. Уменьшение роста населения было вызвано с одной стороны войнами и политическими событиями, в результате чего значительная часть чешского и еврейского населения должна была покинуть Трнаву, а с другой стороны увеличилось переселение жителей в соседнюю Братиславу — столицу Словакии. Рост населения Трнавы был вызван повышением популяции, но в большей мере урбанизацией. Трнава поглощала сельское население из соседних областей Дунайской низменности и более отдаленных областей, в хозяйственном отношении отсталых котловинных и горных областей, которые не могли прокормить все свое население. Процесс урбанизации в Трнаве начался в половине прошлого века и постепенно приобрел такие размеры, что в 1930 г. Трнава принадлежала к наиболее крупным городам Словакии. Среди городов, насчитывающих более 10 тысяч жителей, Трнава в отношении интенсивности урбанизации была на пятом месте. В отдельных частях города урбанизация не проходила равномерно. Наибольший приток населения показали четверти Гурбанов, На боишти и За градбами, а наименьший — район, находящийся на север от четверти За градбами и четверть На Копанке.

Процесс урбанизации Трнавы совершался стихийно и проявился в неравномерном размещении населения. В центре города и в четверти На Копанке плотность населения 120—300 человек на 1 га застроенной площади. Большая плотность населения в центре города была вызвана большой плотностью квартирного фонда и строительством высоких зданий, а в четверти На Копанке большая плотность населения объясняется перенаселенностью квартир и повышенной рождаемостью детей. Меньшая плотность населения в остальных окраинных четвертях города объясняется постройкой домов, находящихся на большом расстоянии друг от друга. Характерным показателем плотности населения на 1 га застроенной площади может служить плотность населения на 1 м длины улицы. Последний показатель плотности населения дал нам возможность установить, что значительно населенные улицы торгового центра Трнавы не проявили тенденции образования сити в смысле демографическом, с меньшим количеством населения и меньшей плотностью населения в этой части города.

Что касается возраста населения, то преобладал возраст работоспособных жителей. Между отдельными четвертями города проявлялась разница. Можно было различать 3 группы четвертей с различным возрастом, который зависел от социального состава населения. В четвертях города, где преимущественно жили рабочие и крестьяне, была возрастная лестница прогрессивной, что объясняется высоким деторождением, а в результате этого и большим количеством детей до 14 лет возраста. Четверти с населением преимущественно состоящим из чиновников, представителей свободных профессий, торгового служащих и ремесленников, показывали значительное понижение возраста, что указывает на меньшую рождаемость и на уменьшение числа детей до 14-летнего возраста. Четверти города, где население было представлено пропорционально всеми вышеуказанными категориями жителей, показывали средний коэффициент двух вышеуказанных четвертей. Потери населения во время первой мировой войны коснулись главным образом жителей в возрасте от 20 до 25 лет.

В результате развития капитализма Трнава превратилась в торгово-промышленный центр. Часть населения, работающая в промышленности, составляла 40 %, причем в высоко развитой пищевой промышленности работало более 90 % населения города. Если мы проследим отдельные профессии в течение 40 лет, начиная от 1900 года, то видим, что развивалась промышленная, торговая и транспортная функция города. Далее автор изучил городские четверти с точки зрения состава представителей отдельных профессий в процентах.

Среди населения Трнавы наблюдался классовый антагонизм. Представители

определенных социальных групп селились в отдельных четвертях, таким образом возникли четверти рабочие, чиновничьи и др.

На основании разбора демографических отношений можно было различать в Трнаве в 1940 г. следующие части города: 1. центр города, 2. четверть На боишти, 3. четверть На Копанке, 4. четверть Гурбанов, 5. четверть За градбами, 6. область, лежащая на север от дороги Терезии Вансовой, как продолжение четверти За градбами, 7. пояс бывших сельскохозяйственных дворов вокруг укреплений, 8. область улицы Коллара и прилегающих к ней улиц. Все эти четверти соответствовали также физиономическому делению города.

Перевод со словацкого О. Сопира

Ján Verešik

BEITRAG ZUR GEOGRAPHIE DER BEVÖLKERUNG DER STADT TRNAVA

In vorliegender Arbeit analysiere ich die Bevölkerung von Trnava in geographischer Hinsicht. Zahl, Ursprung, örtliche Verteilung, Dichte, Altersaufbau, Beschäftigung und soziale Struktur der Bewohner der Stadt wird eingehend erörtert. Meine Ausführungen beruhen auf statistischen Daten aus der Volkszählung d. J. 1940, die ich dem ursprünglichen Material entnahm, d. h. direkt aus den Zählungslisten der Volkszählung schöpfte. Die neueren Angaben können einstweilen nicht publiziert werden.

Trnava ist in Bezug auf die Einwohnerzahl an 3. Stelle unter den slowakischen Städten. Schon im Mittelalter gehörte diese Stadt zu den bevölkertesten der Slowakei. Die erste, unvollständige Registrierung der Einwohnerzahl von Trnava wurde i. d. J. 1715 und 1720 durchgeführt. Danach kann man schätzen, dass die Stadt im Jahre 1720 2857 Einwohner hatte. Zur Zeit der josephinischen Volkszählung im Jahre 1787 hatte sie 7245 Einwohner. Verlässliche Daten über die Einwohnerzahl von Trnava liefern erst die Volkszählungen vom Jahre 1869 an, welche auf wissenschaftlicher Grundlage durchgeführt wurden. Die Ergebnisse dieser Zählungen waren folgende: I. J. 1869 9737 Einwohner, i. J. 1880 10 824, i. J. 1890 11 500, i. J. 1900 12 422, i. J. 1910 14 501, i. J. 1921 17 745, i. J. 1930 23 948, i. J. 1940 25 820 Einwohner. Bis zum Jahre 1869 wuchs die Zahl der Einwohner nur langsam. Ein stärkeres Anwachsen brachte von der Mitte des XIX. Jahrhunderts an der Beginn des Kapitalismus mit sich, welcher die Gründung der Fabriken und die Entstehung des Eisenbahnnetzes zur Folge hatte. Mit der Entfaltung des Kapitalismus in der 2. Hälfte des XIX. Jahrhunderts und im XX. Jahrh. steigt auch das Tempo des Wachstums der Einwohnerzahl und erreicht den Gipfel im Jahrzehnt 1921—1930. Im Jahrzehnt 1930—1940 fiel das Wachstum der Einwohnerzahl wieder ab. Das wurde einerseits durch den Krieg und die politischen Ereignisse verursacht, infolge welcher ein grosser Teil der tschechischen und jüdischen Bevölkerung die Stadt verlassen musste, andererseits durch die erhöhte Anziehungskraft der Nachbarstadt Bratislava, der Hauptstadt der Slowakei. Das Wachstum der Bevölkerung wurde teils durch natürlichen Zuwachs verursacht, doch in weitaus grösserer Masse durch den Urbanisationsprozess. Trnava nahm die Landbevölkerung auf aus den unliegenden Regionen der Donauebene und der entfernteren, wirtschaftlich vernachlässigten Tal- und Gebirgsregionen, die nicht im Stande waren, ihre ganze Bevölkerung zu ernähren. Der Urbanisationsprozess der Stadt Trnava begann in der Mitte des vorigen Jahrhunderts und gewann allmählich solche Ausmasse, dass Trnava im Jahre 1930 unter die am stärksten sich urbanisierende Städte der Slowakei gehörte. Unter den über 10 000 Einwohner zählenden Städten war Trnava in Bezug auf die Intensität der Urbanisation an 5. Stelle. Die einzelnen Teile der Stadt wurden jedoch nicht in gleichem Masse von der Urbanisation betroffen. Die grösste Zahl zugewandeter Bevölkerung wiesen die Stadtviertel Hurbanovo, Na bojišti und Za hrabami auf und ferner das Viertel Na Kopánke.

Der Urbanisationsprozess Trnavas spielte sich naturgemäss ab und äusserte sich in der Ungleichmässigkeit der Verteilung der Stadtbewohner. Die innere Stadt und das Viertel Na Kopánke hatten eine Bevölkerungsdichte von 120 bis über 300 Einwohner je Ha bebauter Fläche. Die hohe Dichte der Bevölkerung in der inneren Stadt wurde durch die grosse Dichte des Wohnfondes und durch den Aufbau in die Höhe verursacht, im Stadtviertel Na Kopánke war sie der Ausdruck der hohen Zahl von Bewohnern, welche auf einen Wohnraum entfiel zukam und einer erhöhten Natalität. Die übrigen Stadt-

viertel mit mehr offener Bauweise hatten eine niedrigere Bevölkerungsdichte. Eine geeignete Ergänzung der Dichte der Bewohner je Ha bebauter Fläche ist die auf das laufende Meter einer Strasse entfallende Dichte. Diese ermöglichte uns festzustellen, dass die Gassen des Geschäftszentrums von Trnava keine Anzeichen einer City-Bildung in demographischem Sinne aufwiesen, d. h. eines Stadtteiles mit geringerer Zahl und geringerer Dichte der Bewohner.

Was den Altersaufbau der Bewohner betrifft, waren die Gruppen im Arbeitsalter vorherrschend. Zwischen den einzelnen Vierteln wurde jedoch eine beträchtliche Verschiedenheit vermerkt. Man konnte 3 Gruppen von Vierteln mit verschiedenem Altersaufbau unterscheiden, wobei diese mit der sozialen Struktur der Bewohner in engem Zusammenhang stand. Diejenigen Stadtviertel mit der grössten Vertretung der Arbeiter- und Bauernbevölkerung hatten eine progressive Alterspyramide, zeigten eine hohe Natalität und infolgedessen auch ein Anwachsen der jüngsten Altersgruppe der 0—14 jährigen. Die Viertel, welche überwiegend von Beamten, Zugehörigen freier Berufe und Angestellten im Geschäft und Handwerke bewohnt waren, wiesen eine beträchtlich verengte Grundlage der Alterspyramide auf, was auf eine niedrige Geburtenzahl hinweist und damit auf ein Abnehmen der jüngsten Altersgruppe der 0—14 jährigen. Diejenigen Viertel, wo die Altersgruppen proportional vertreten waren, wiesen mittlere Werte zwischen den beiden vorhergehenden auf. Die Bevölkerungsverluste aus dem ersten Weltkriege machten sich durch einen ausdrucksvollen Einschnitt in der Altersgruppe der 20—25 jährigen bemerkbar.

Die Entfaltung des Kapitalismus hatte die Umwandlung der Stadt Trnava in eine Geschäfts-Industriestadt zur Folge. Die Zahl der in der Industrie beschäftigten Bewohner betrug 40%, wobei die hochentwickelte Lebensmittelindustrie über 10% der Bewohner der Stadt beschäftigte. Wenn man die einzelnen Berufsgruppen im Verlaufe von 40 Jahren vom Jahre 1900 an verfolgt, sieht man, dass die Industrie-, Geschäfts- und Verkehrsfunktion der Stadt stärker wurde. Im Weiteren folgt in der Arbeit eine Analyse der einzelnen Stadtviertel nach der perzentuellen Vertretung der einzelnen Berufsgruppen.

Für die soziale Struktur der Bewohner von Trnava war ein Klassenantagonismus charakteristisch. Die Zugehörigen gewisser sozialer Gruppen konzentrierten sich in selbständige Viertel, es bildeten sich Arbeiterviertel, Beamtenviertel u. a.

Auf Grund der Analyse der demographischen Verhältnisse kann man in Trnava für das Jahr 1940 folgende kleinere geographische Teile unterscheiden: 1. die innere Stadt, 2. das Viertel Na bojišti, 3. das Viertel Na Kopánke, 4. das Viertel Hurbanov, 5. das Viertel Za hradbami, 6. die nördlich des Weges der Terézia Vansová gelegene Region als Vortsetzung des Viertels Za hradbami, 7. der Gürtel der ehemaligen Wirtschaftshöfe an der Peripherie der Stadtmauern, 8. die Region der Kollár-Gasse und der angrenzenden Gassen. Alle diese Viertel stimmten auch mit der physiognomischen Aufteilung der Stadt überein.

Aus dem Slowakischen überetzt von Vl. Dlabáčová